

Z NOVÉ LITERATURY

DNě 12. dubna 1949 zastřelili dva mladí muži jistého vysokého úředníka státního bezpečnostního sboru, muže, který vedle svých ostatních zločinů způsobil smrt ženy jednoho z nich. Pachatelé se domnívali, že jednají jako členové podzemního hnutí proti bolševikům, ve skutečnosti však jednali na popud jistého agenta provokátora, známého jim pod jménem Antonín. Na tento základní a osudný omyl přijde Jan Horák, jeden z pachatelů, až ve vyšetřovací vazbě pomocí svého příbuzného z Francie a svého advokáta. Fotografie agenta-provokátora v Horákově bytě totiž dokazuje, že nejde o nikoho jiného než o tajemníka v ministerstvu vnitra a vysokého hodnostáře komunistické strany Pavla Švece. Ačkoli v úřadě má jen hodnost tajemníka, jeho funkce ve straně je tak důležitá, že jeho krátký přípis na adresu generálního tajemníka komunistické strany postačí k tomu, aby mladého Horáka jednoduše popravili v cele a pak vyhlásili do světa, že spáchal sebevraždu.

To je ve zkratce obsah anglického románu „*Spiklenci*“, * jež napsal Bedřich Bruegel asi před dvěma lety. Škoda, že nakladatelství nemohlo tento román vydat o několik měsíců dříve, kdy zatčení vysokých funkcionářů československé komunistické strany by mu bylo dalo vysokou míru aktuality. Nepochybně však ještě v Československu dojde k událostem, které poptávku po takovémto aktuálním románu zvýší, zejména když typy v něm popisované zůstanou vždycky zajímavými.

Bedřich Bruegel není v literatuře nováčkem, i když román „*Spiklenci*“ je jeho první dílo, které vychází v Anglii. Až do r. 1934 byl dobře znám v rodné Vídni jako „moderní“ básník a stoupenec sociálně demokratické strany (už tehdy se zdálo velmi důležitým vědět, kdo patří ke které straně). Bruegel bojoval se zbraní v ruce v proslulém domě Karla Marxe proti Dollfusovým fašistům a po porážce musil utéci do Prahy — matka byla Pražanka — kde pokračoval v své literární činnosti. Za války byl zaměstnán v knihovně československého ministerstva zahraničních věcí v Londýně a po válce, jako znalec německých poměrů, byl přidělen čs. vojenské misi v Berlíně. Po únoru 1948 se pomalu stal skutečnou hlavou berlínské mise a v roce 1950 utekl do Švýcar a posléze do

Londýna. Jako dočasný zástupce komunistické vlády měl Bruegel patrně možnost nahlédnout trochu do špionážní a protišpionážní služby komunistů a román „*Spiklenci*“ je toho pádným důkazem.

Jeden z přátelsky nakloněných kritiků srovnal „*Spiklence*“ s Koestlerovým nyní už klasickým románem „*Tma v poledne*“. Umělecky je toto srovnání přiléhavé ovšem jen do jisté míry, na druhé straně však Bruegelova výhoda před Koestlerem spočívá v tom, že Bruegel většinou popisuje lidi a poměry, které jsou jemu i mnoha jeho čtenářům známé z osobní zkušenosti.

Jednou z jeho osobností je na příklad soudruh Hugo Kladenský, generální tajemník komunistické strany československé. Kdo by tu nepoznal Rudolfa Slánského? „Soukromé tajemství, které před každým tajil, bylo, že miloval svou rodinu a těžce nesl, že jeho rodiče se od něho názorově tolik lišili. Kladenského rodiče byli pobožní. Jeho otec byl koželuh, který měl co dělat, aby uživil rodinu a který si nemohl dovolit poskytnout středoškolské vzdělání oběma svým synům. Světské školení ostatně považoval za věc marnou a trestuhodnou. Oba synové měli být koželuhy, jejich duchovním potřebám měla stačit náboženská výchova. Co nebylo v Toře a Talmudu, nestálo za to vědět. Synové nenáviděli otce, ale milovali matku. Otec brzy zemřel a tak synové mohli dostat jiné zaměstnání a později se přidat ke straně. Teprve při otcově smrti se ukázalo, že Hugo u něho nenáviděl něco, co bylo jednou z jeho lepších vlastností: svéhlavost, s níž lpěl na svém přesvědčení a kazatelskou vášeň, která netrpěla, aby v jeho domácnosti někdo měl opačné názory. Matka synovu kariéru sice neschválila, avšak psala mu a přijímala peníze, které jí posílal; neostýchala se však nazývat jeho život bezbožným. Nikdy neviděla snachu a nyní, když se syn vrátil domů, bylo už pozdě. Matka byla usmrcena plynem v Osvětimi. Vždycky, když byl v noci sám v úřadě, tázal se sebe sama, zda by mu neodpustila, zda by neuznala, že měl pravdu nyní, kdy by ho mohla vidět na vrcholu jeho dráhy, nyní, když byl mezi nejmocnějšími v zemi. Věděl, že na tuto otázku nikdy nebude moci najít odpověď, přesto však se o to stále snažil. Věděl, že v nejlepším případě by mu byla řekla asi toto: Dítě moje, jsem jenom stará žena a nerozumím těmhle moderním věcem. Ty jen po-

* *The Plotters*, naklad. Gollancz, London, 1952, cena 12s. 6d.

máhej svému bratrovi a nedopust', aby se mu stalo něco zlého; byl vždycky slabé dítě, ale nikoli zlé. Hugo věděl, že toto by byla asi matka řekla, a proto stále podporoval bratra, který kradl, běhal za sukněmi a dělal ostudu straně i Hugovi.“

Pod jménem Fritz Moldauer, myslím, Bruegel popisuje brněnského tajemníka strany Otu Šlinga a jeho Lída Sladká patrně není nikdo jiný než paní Švermová. Steiner z ministerstva zahraničního obchodu je asi před třemi lety zmizelý pan Loebel — vesměs osobnosti, které kdysi byly v čele strany a dnes sedí ve vazbě, jsou-li vůbec naživu. Agent-provokatér Pavel Švec zpodobňuje možná také někoho v Praze, právě tak jako ruský zplnomocněnec ministerstva vnitra Nikolaj Vasiljevič. Docent Jablonský, z něhož komunisté chtějí udělat francouzského špiona, ačkoli o něm vědí jen tolik, že litografoval malé protibolševické letáky — autor tu podává mistrovský rozhovor mezi policajtem a docentem — vypadá také jako by byl vzat přímo ze života. Básník Bruegel popisuje lidi, kteří se dostali mezi dva kameny, s neobyčejnou láskou a jemností.

Škoda, že lidé v Československu nemají nyní možnost přečíst si tento román. Způsobil by sensaci, jako málokterá kniha, napsaná o soudobém Českoslovenku. E. V. Erdely.

*

A Ť si nikdo nemyslí, že „literární“ produkce exilu je malá. Netušíte, jak tlusté „romány“ se píší, nevíte ani, že máme slušný počet „dramatiků“ a žasli byste nad kvantem „poesie“. Literatura všeho druhu se stala velkou zpovědnicí lidí vyrvaných z normálního života a místem, kam ukládají své city zklamání, beznaděje a nostalgie. Nuže, téměř všechna tato „tvorba“ subjektivně snad legitimní nepřekračuje okraj osobního dokumentu a nemůže si činit nárok na širší platnost. Tato „poesie“ není nic víc než veršotepectví, i když se každý zaklíná, že psal „jak to cítil a viděl“.

Jen malý zlomek této literatury je skutečnou tvorbou, jež má právo na naši pozornost a jež je uměleckým přínosem.

Tumlířův útlý svazeček poesie z let přelomu* je první vnější manifestací poesie. Staromilci čítankového veršování budou ovšem požadovat rýmy. Jiným bude snad chybět v této poesii melodie a „poetičnost“. Zapomněli ovšem na

maličkost — na velký kus vývoje moderního básnictví, jež znamená revoluci slova a tvaru.

Tumlířova poesie si žádá zvýšené pozornosti, musí být spíše čtena než poslouchána. Napjatějším úsilím objevíš v tomto básnickém záznamu vysloven obecný pocit člověka prožívajícího současnost. A tu pochopíš, že poesie nemůže „zpívat“, ale prodírat se realitou a být jí zraňována. Naše realita?

Na všechno padla noc, válka zdrtila a ještě drtí, a přece ten podivný život ve své mechanickosti jde stále dál. Člověk vidí toto úžasné drama syrového života lidí na zemi, kteří si ve své kolektivitě plně neuvědomují, ale pouze nejasně tuší zdroj svého utrpení. Je to v celku podívaná groteskní, ale náznak ironie zde není cynismus. Konstatuješ nesouvislost světa, esenciální cizinectví na zemi a nenacházíš v sobě ani generosní soucit s utrpením svým ani cizím. Mládí se rozplynulo v desilusi, evase, únik je nemožný; v tobě je zahnízděn nevypuditelně pocit smrti.

Setkání chlapce s realitou je „hořká bilance“. Konflikt je tak beznadějný, že básník vidí marnost pokusu autostylisovat se jako dřívější básníci: zůstává jen člověkem — a je nakonec ochoten přese všechno přijmout svůj lidský úděl.

Toto je v Tumlířových básních výslovně pouze naznačeno, ale celou jeho poesii proniká spontánní zájem a sympatie pro nešťastného člověka této země, jemuž zmizel starý pocit bezprostřední jednoty se světem a se zemí a jenž se najednou ocitl v universálním exilu.

Vladimír Peška.

REDAKCI DOŠLO:

Karel Čapek: *Anglické listy*. Nové vydání slavné Čapkovy knížky, na skladě fy. Interpress Ltd., 147, Argyle Road, London, W.13. (Vydal Allen & Unwin, cena váz. výtisku 7s. 6d.)

Luděk Stránský, *In Memoriam*. Knížka, vydaná na památku před rokem zesnulého šéfredaktora „Svobodného Zítřku“ péčí přátel Luděka Stránského. Cena 1 dolar na adr.: Dr. M. Kohák, National Committee for a Free Europe, 110 West 57 Str., New York 19, N.Y. (Výnos z prodeje knížky připadá vdově zesnulého novináře.)

Otakar Odložilík: *Masaryk's Idea of Democracy*. Brožura, která je přetiskem článku prof. Odložilíka v *University of Toronto Quarterly*, načrtává pozadí a vývoj Masarykových názorů. Vydal Masaryk Institute, Inc., New York, 1952.

*Jan Tumlíř: *HORŤKA VODA*. Básně 1947-1950. Vydal Fund for Intellectual Freedom, New York. Na skladě fy. Interpress, 147 Argyle Road, London, W.13.

TŘI MĚSÍCE V AMERICE

Bude to jen pár málo souvislých poznámek a nic originálního, Kousky deníku a dopisů a rozhovorů. Když se člověk na Ameriku připravuje tak dlouho a je tu tak krátce, nemůže si ani být jist, zda opravdu myslí nebo jen vzpomíná na to, co kdy četl.

* * *

Je snazší zvyknout si (a být objektivní), když sem přijedete na návštěvu — ale ani tak to není lehké. Jsou věci, s kterými se immigrant nesmíří: protože ví, že se musí smířit za každou cenu. Immigranti jsou ti nejnespravedlivější a nejnesmířitelnější kritikové. Oč tolerantnější bychom byli, oč snazší by bylo celé to dorozumívání, kdyby Evropa mohla s Američany mluvit v tom bezpečném vědomí: Ale uždyť vy nám, konec konců, můžete vlézt na záda. (Nechci budit dojem, že já jsem objektivní pozorovatel; návštěvník si snad jen dřív uvědomí nutnost objektivnosti. Mimoto, tyto poznámky jsou záznamy prvních reakcí a objektivita nebyla cílem. Taky na ni není uždycky čas. Objektivita dá strašné práce.)

* * *

Od vědy se vesměs očekává více, než může poskytnout. Polovina studentů, s nimiž se stýkám, v sedmnácti letech poctivě studovala Encyclopedia of Sexual Knowledge (ve škole) — dodnes umí celé odstavce zpaměti. Kursy v psychologii a psychopatologii si tu zapisuje kdekdo: tam se pak studují vyčerpávající monografie na jednotlivé komplexy (na př.: Oedipus, Myth and Complex; 538 str.). Všechno tohle know-how je dobré jen k tomu, aby člověk ovládal terminologii, když se pak jde radit k psychiatrovi.

* * *

Touha být zamilován je tu universální. Je to ovšem dost těžké ve společnosti, kde každý poměr mezi pohlavími probíhá za perfektní oboustranné znalosti těch nejhlubších motivací, zábran a komplexů. Což tedy vysvětluje úspěchy evropských žen u okupačních armád. Není to uždycky příjemné být psychoanalysován a dovídat se o sobě věci. A zvláště těžko se to asi snáší ve chvíli, kdy se chce člověku nejvíce spát.

* * *

Skoro polovina všech diskusí, které jsem tu měl, byla o psychoanalýze a dosud jsem nikoho nepřesvědčil. Ale teď mám argument, a real life story:

Před několika lety tu byl student theologie, který se zamiloval a měl s tím nějaké potíže. Přednášel tu také vynikající odborník-psychiatr. Náš student se k němu šel poradit a psychiatr v něm objevil nějaký docela unikátní komplex a poslal ho k jinému psychiatrovi do New Yorku, který byl na tyhle komplexy specialista. Tak si ho podávali asi půl roku a pak ho poslali do sanatoria. Asi před rokem se vrátil a pokračoval v theologii, ale už to zřejmě nebylo ono. Nespojen s výsledkem zkoušek, odebral se k tomu prvnímu psychiatrovi a zastřelil ho. A je v blázninci nadobro.

* * *

Mluvili jsme o Proustovi, na Štědrý den dopoledne, vyřizující vánoční nákupy v Clevelandu. V Clevelandu v mrazivém ránu, a to město jako veliký, rozkročený chlap v krátkém kožichu, který si dýchá do zkřehlých dlaní; veliké, červené ruce s prsty jako roubíky a silnými nehty (nádraží nebo co to bylo: mrakodrap z tmavočervených cihel). Erie bičované studeným větrem, těžká voda a na útesech stárnoucí vily masivních sloupů, rvaví milionáři je stavěli na sklonku století. Představ si Proust v tomhle mužském městě. A tak dokonale chápán člověkem, který nikdy nebyl v Evropě. Schopnost přenést se, ztotožnit se s citovou realitou těch spleťtých vztahů; citová zkušenost společenských konvencí, které se nikdy neuskutečnily na tomto kontinentu — to vše současně s vědomím zajímavé, cizí zvláštnosti (unfamiliarity je přesné slovo). Ztotožnění se a zvědavý údiv: nejsou právě tyto dvě reakce nejvyšším cílem umění? 'Guermantes' vyslovované s důvěrným americkým přízvukem. Točila se mi hlava z toho nového rozměru, který se náhle otevřel, zrcadlivé relativity, jako je to stříbrné nekonečno mezi dvěma zrcadly, která postavíš proti sobě.

* * *

Zase jedna rozčilená debata s Henrym. Divil jsem se, když mi předloni v Mnichově vyprávěl o K. (je tu už pět let, přijal občanství), jak se s tebou o každý názor bude hádat, dokud tě neudolá. Ten líný mládenec, kterého pamatuji z Prahy, jenom poslouchal; a když jsi řekl hloupost, zdrtil tě pohledem nevyslovené převahy. Nemohl jsem tu změnu pochopit. A dneska, o takovou přítomnost: zda lidé ve středověku byli šťastnější. Henry, samozřejmě, začal vypočítávat dětskou úmrtnost, průměrný věk, gramotnost, hygienu, technické vymoženosti, výběr sportovních statků a zábavy — má pravdu, snad bych se byl doma hádal stejně. Jenže na to jde tak dokonale americky: nakonec tě bude přesvědčovat, že se dnes umírá mnohem příjemněji než ve středověku, protože na měkké, bílé posteli v moderní nemocnici, za přítomnosti zvlášť školené ošetřovatelky. Už chápu K.

* * *

Generál severní armády v dubnu 1864:

May God save my country — if there is a God — and if I have a country.

* * *

S baccalaureatem se odchází do praktického života, s doktorátem se většinou zůstává na universitě. A tak se vzdělanost soustřeďuje kolem universit a universitních časopisů; někdy ji tam zatlačují, jindy se distancuje sama a v každém případě se odhmotňuje.

Typické je to v literatuře. Logicisticky-esoterická poesie básníků mezi třiceti a čtyřiceti se už vzdala iluze, že by mohla mluvit k celé společnosti; už o to ani nestojí. Nespolehá na sílu básnického slova, pronikající korou názorů, jež lidi rozlišují, do oblastí, kde všichni chápou stejně; a nechce být zdrojem okouzlení. Báseň je teď vědecký kryptogram, výsledek plánování a studia. Vedle Eliota byl D. H. Lawrence: zdejší takový protipól chybí. Zpracovávají své zážitky v universitní knihovně: v ovzduší semantiky, sociologie, psychoanalýsy, intelektuální historie, marxismu, antropologie a molekulární fyziky. Výsledkem je intelektuální derivát zkušenosti jež původně byla i smyslová i citová i intelektuální. Už si tahle poesie vytváří novou školu kritiky.

* * *

A přece se největší literatura století píše v Americe — ve sloupku Miscelany na poslední straně Time-Magazinu. Příklad:

CHERCHEZ LA FEMME

Ernest Brooks z Pooksie, Ark., zabil chřestýše, jehož délka 4'3 je letošní rekord. Při bližší prohlídce zjistil, že hadova chřestidla jsou namalována růžovým lakem na nehty.

* * *

Více než kdekoli jinde se tu člověk ptá po smyslu civilisace, pokroku, života — protože je tu více továren, vynálezů a vitality než kdekoli jinde a méně otázek. Co všechno se tady nepovažuje za samozřejmé! (A kolik za fiktivní!)

* * *

Sloupek 'Vedl jsem tři životy' v Herald Tribune mne přivedl do rozpaků. Jsou to zkušenosti člověka který byl devět let členem komunistické strany jako agent pro F.B.I. Považuji se za člověka minulosti, umírajícího světa, protože mám k tomutohle seriálu hluboký odpor, který nedovedu odůvodnit. Od obecné školy jsem opouřoval žalobníčkováním, od doby, kdy jsem po prvé přečetl Švejka, agenty-provokatéry, od prvních tanečních, kde jsem se naučil píseň o prostitutce Máně, policejními fyzly. Ale tohle je něco jiného: jsme-li pro svobodu, musíme ji bránit metodami, kterými ji ohrožují. Třeba má ten člověk, který dělal agenta, na ty věci stejné názory jako já a je hrdina (Nevím, je mi fyzicky nepříjemné to číst.) Někdy si říkám: tohle je nutné, dělá to každá policie, je to v řádu věcí — jen by o tom neměli psát na prvních stránkách. Ale právě tohle mi připadá farizejské.

* * *

Nikdy jsem nemyslel tak často na dvě věci, na domov a na smrt, jako v Americe. Domov a smrt, jak to souvisí?

Zůstat tam, nemohl bych asi přemýšlet než o svobodě. Odejít z Československa byl jediný způsob, jak neztratit domov, je-li domovem to, co milujeme.

JAN TUMLIŘ, (New Haven, Conn.)

DEMOKRACIE A ROVNOST

FRANTIŠEK BREGHA.

NENÍ pochyby, že v historickém vývoji demokracie potkala v moderní době mohutný proud rovnostářského cítění a že pojala do svého duchovního obsahu dogma „rovnosti“. Všimněme si jen odstavce amerického Prohlášení nezávislosti, počínajícího slovy: „We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal...“ („Považujeme tyto pravdy za zřejmé, že všichni lidé byli stvořeni rovni...“) Jde zde o rovnost, již lidé nabývají zrozením a jež, vzhledem k historicko-sociální náplni doby, znamená, že stavovské přehrady jsou odstraněny a že všichni lidé začínají svůj život se stejnými právy a povinnostmi. Schematicky nazvu tuto prvou rovnost *rovností právní*, neboť prakticky není jejím obsahem nic jiného, než vyjádření shodného individuálního poměru k zákonu všeobecně platnému.

Francouzská revoluce se svým „Liberté, Egalité, Fraternité“ („Volnost, rovnost, bratrství“) jde již dále než americké Prohlášení nezávislosti. Zatím co toto jmenuje mezi nezadatelnými právy pouze „život, svobodu a nárok na štěstí“, francouzská revoluce staví, bok po boku, rovnost i svobodu a považuje je obě za nutné a zásadní pro uskutečnění vlády lidu, lidem a pro lid. Rovnost před zákonem je zde doplněna *rovností příležitosti* a francouzská demokracie se vždy snažila, aby rovnost právní byla doprovázena shodnou příležitostí ku vzdělání, k nabytí a vykonávání veřejných funkcí, k celkovému sebeuplatnění se.

Smysl pojmu rovnost je tedy v demokratické ideologii od této doby podstatně rozšířen. Vývoj však není zdaleka ukončen. Ve jménu rovnosti byly zničeny rozdíly stavovské, právní a rodové a navíc bylo v jejím jménu zajištěno výslovné právo rovnosti příležitosti. Od poloviny devatenáctého století filosofové i politikové začínají hovořit o svobodě a rovnosti „formální“ na rozdíl od svobody a rovnosti „materiální“. Marxismus, socialismus, syndikalismus a i jiné -ismy obviňují demokracii, že její dogmata zůstávají pouze na papíře, že dává výhody jen mocným a bohatým. Kritika bere na sebe aspekt třídní a žádá ve jménu rovnosti odstranění rozdílů majetkových a sociálních. K rovnosti právní a příležitosti připojuje se *rovnost materiální*.

V době přítomné je pak velmi snadné dojít v této perspektivě k následující diagnóze: v zemích komunistických egalitarismus se stal nivelisací; lidová demokracie nezná již jiné rovnosti než rovnost nucené práce, bídy a polovzdělání.

V západní Evropě je rovnost předmětem politického boje, její původní smysl je zkrucován a znásilňován a demokratický ethos je nahlodáván závistí a primitivní nenávistí ideově zdůvodňovanými. V Novém světě idea rovnosti zůstává v praxi i dogmaticky omezena na rovnost právní a příležitosti. Kdo však z nás nepotkal v ústech i těch nejzapřisáhlejších demokratů, a v kterékoli zemi, tyto argumenty: „Proč právě on má být poslancem a ne já?“ „Proč on má mít továrnu a já nic?“ Není-liž pravda, že je snadné dovolávat se „rovnosti“ a nezatěžovat si myšlení hledáním důvodů skutečných?

Zdá se nám, že celý svět spěje dnes k vyhlazení jakýchkoli rozdílů. Jakákoli nadřazenost, ať vzdělání, ať mravní, majetková či sociální je zneuznávána, a i ta jediná, jež ještě zatím se drží, totiž superiorita vědy, začíná být napadána a odbornictví odstraňováno ve jménu „lidovosti“ a mythu „vůle většiny“. Která z demokracií nepodlehla ilusi, že pravda je matematická a že jediné většina ví, co je spravedlivé, pravdivé, nejlepší? Manie vesmírné nivelisace pod praporem rovnosti křičí na všech ulicích světa, jako kdyby ideálem demokracie bylo lidské mraveniště v němž mají všichni stejný oblek, stejný úsměv, stejné názory a stejný denodenní úděl.

Všimněme si určité analogie, jež existuje v dějinném vývoji mezi vzájemným poměrem demokracie a rovnosti a demokracie a myšlenky národní. I zde není pochyby, že na počátku demokracie našla přirozeného spojence v rodícím se nacionalismu. President Beneš rozebírá podrobně tuto spolupráci ve své „Demokracie, dnes a zítra“. Až do první světové války realizace tužeb národních je zdůvodňována ideály demokratickými (na př. Čtrnáct bodů presidenta Wilsona) a naopak demokracie v nově založených státech se dovolává argumentů nacionalistických. Fašismus a později nacismus staví po první na scénu historie problém nový: „Ve jménu národa proti demokracii...“ A tato myšlenka je tak svůdná, že i přes vítězství západních demokracií v druhé světové válce, nacionalismus se ničemu nenaučil, zůstává i nadále protidemokratickým a stává se dnes spojencem komunismu a stereotypním převlekem kdejaké totality. — Viděli jsme v dějinách souběžnost, spolupráci i nakonec rozluky mezi demokracií a nacionalismem. V přítomné době demokracie vystřízlivěla a její doktrína vědomě prohlašuje svůj charakter uni-

versalistický, humanitní a považuje princip národní za princip „přírodní“ oproti principům „duchovním“, které jediné jsou vpravdě na úrovni ideálu demokratického.

Otázka, kterou jsem chtěl položit na počátku své úvahy, přichází nyní spontánně: Nedošli jsme i v poměru demokracie k rovnosti ke stejnému stadiu jako je dnes poměr demokracie k nacionalismu? Či přesněji: Není zapotřebí, abychom znovu promysleli vztah těchto dvou idejí a pakliže skutečně přítomný egalitarismus je nebezpečným pro přežití demokracie, abychom vyvodili důsledky z jejich konfliktu a oprostili demokratické myšlení od zmatku a příliš dlouho trvajících omylu? Neklade se pro nás všechny, kdož věříme v demokracii, nutnost očisty? A k jakému výsledku dospějeme, až nová demokracie vyjde z očištného ohně?

Demokracie jest realizací myšlenky svobody. V tom smyslu, že jest vláda lidu, lidem a pro lid, demokracie předpokládá svobodu jedince a jeho schopnost vládnouti sobě; dalším jejím předpokladem jest, že jedinec schopný vládnouti sám sobě, je schopný vládnouti též jiným, kteří jej zvolí ze svého středu a kteří jej mohou odvolati, pakliže jednu či druhou schopnost ztratí. Zde demokracie tvoří prvou nerovnost, „nerovnost demokratickou“, která se vyznačuje tím, že jest nerovností svobodně zvolenou, zrozenou ze samého ducha demokracie jež ji vytváří, aby zajistila respektování svých principů a svého přežití. V tomto smyslu demokracie je též individualistická, neboť nezná nerovnosti stavů, tříd, vyznání či národů, nýbrž jen nerovnost individuální, funkčně nutnou a svobodně vytvářenou. „Primus inter pares“ je základním typem nerovnosti demokratické. Připomeňme ještě zásadu, kterou formuluje Voltaire v „Pensées sur l'Administration“: „Jsme všichni stejně lidmi, avšak ne rovnými členy společnosti.“

Demokracie jest individualistická, anebo, a snad lépe je možno říci, že jest personalistická. Jde jí o člověka, a ne o skupiny. Zde demokracie asimiluje humanitní obsah oněch filosofii, které proti theocentrickému vesmíru hájí práva vesmíru homocentrického. „Homo homini sacra res“ — tato starořímská zásada je i dnes v nejušlechtilejším smyslu demokratickou. Svoboda není jinou, než individuální. Není svobody třídní, národní či jakékoli jiné skupiny, jež není zároveň svobodou jedince, člena těchto skupin. Personalistický charakter moderní demokracie je zdůrazněn ještě tím, že tato demokracie se obrací na prvek kulturní, duchovní, uvědomělý a že popírá determinační síly pudové, podvědomé a přírodní. Opírajíc se o rozum, vědu a o mravní kvalitu jedince, moderní de-

mokracie je především vládou svědomí. A v tomto smyslu demokracie je vládou duchovní elity a nikoli množství, v němž všichni jsou si rovni.

Je zajímavé všimnout si též, že demokracie je dnes méně návodem k formálnímu uspořádání společnosti (volby, parlament, interpelace atd.) a naopak spíše živou a dynamickou ideologií tvárnící život jedince a jeho poměr ku společnosti. V jistém smyslu je možno říci, že moderní demokracie není již pouze určitou „way of life“, ale především přesným „goal of life“. Znamená to, že pravá demokracie je teprve před námi, že formy jsou a mohou býti přechodné, a že skutečný cíl demokracie, totiž svobodný a kulturní jedinec ve spravedlivé a tvůrčí společnosti, není ještě nikde plně dosažen. Takto pojímána, tato demokracie nepotřebuje žádného ospravedlnění ideály jinými, ať již ideálem národním či ideálem rovnosti, neboť sama v sobě nese vlastní své opodstatnění a sama o sobě je jediným ideálem.

Dalším charakterem moderní demokracie je, že je sice tolerantní k demokratům, avšak nesnášenlivá k nedemokratům. Toto vědomé omezení tolerance pouze na vlastní své nositele je logickým důsledkem demokratického ideálu. Nepřítelovi je prostě odepřeno právo dovolávat se privilegií, jichž se těší demokrat sám. A v tomto smyslu je moderní, intervenční demokracie též radikální. Uznává zásadní nerovnost, jež je mezi těmi, kdož ji hájí a těmi, kdo jí hrozí, a vystupujíc z úzkého rámce staré morálky liberalistické, prohlašuje své právo — a povinnost — na potlačení nepřátel. Stará demokracie znala, i když váhavě, právo obrany; moderní demokracie si vyžaduje práva útoku. Tato radikálnost je nutná nemá-li být zrazen princip universalismu a princip intervence, jež oba jsou na samém kořeni demokratického ideálu.

Princip intervence je zajisté onen, který ze všech principů demokratických nejjasněji předpokládá nerovnost mezi lidmi. V úvaze, jež se obírá pouze ideovým aspektem problému, není možné dovolávat se faktické a přirozené nerovnosti talentu, charakteru, zdraví atd., jež existuje v každé společnosti a jež vynucuje ustavičnou intervenci právní, sociální a hospodářskou. Princip intervenční má však i svoji čistě ideovou platnost. Je jediným odůvodněním demokratické elity a její vedoucí role v dynamické, tvůrčí společnosti. Je strážcem, který nedovolí, aby jakýkoli fanatismus či jakákoli ideologie popírající demokracii se jí staly nebezpečnými. V názvosloví lékařství: demokratická intervence není pouze terapeutikou nýbrž i prevencí. Preventivní methodou demokratické intervence jest

výchova — a tím nemyslíme jen školy — jež v nové společnosti je záležitostí trvalého úsilí, které sleduje jedince od kolébky až do hrobu. Pak-liže jsme slyšeli heslo: „Život školou demokracie“, intervenční princip žádá, abychom spíše řekli: „Demokracie školou života“.

Demokracie je schopna absorbovat a vtělit do své doktriny určité prvky z pojmu rovnosti, právě tak jako je schopna žít ve shodě s jistým druhem citění národního. Rovnost právní a rovnost příležitosti jsou dnes zajisté integrální složkou demokratické vůle i praxe. Neznamená to však naprosto, že by bylo možné postavit rovnítko mezi demokracií a rovností, či demokracií a nacionalismem; a ještě méně: není ani možné prohlásit, že jest mezi nimi vztah vzájemné závislosti, ať historicky příčinné, ať funkční, či ideové. Jde zde o ideové proudy, jež se mohou v dějinách na chvíli sejít a jež později se mohou dostat do konfliktu, jak jsme toho svědky v době přítomné. Jedno je však jisté: totální amalgam je mezi nimi nemožný.

Moderní politická demokracie vznikla a nejsoustavněji se vyvíjela ve třech západních zemích: Anglii, Spojených státech a Francii. A v každé z nich idea rovnosti byla jiným způsobem našroubována na spirituelní strom demokratického citění. V Anglii bylo možno zachovati určité výsady šlechtického stavu a přejati dědické právo vedoucí ke značné nerovnosti sociální a majetkové, aniž by tím systém politické demokracie jakkoli trpěl. Julien Benda ve svém esai „La grande épreuve des démocraties“ se přímo táže: „Není-liž v zájmu státu, aby nectil elitu pouze v jedinci, nýbrž aby dal, jak jest tomu ve Velké Británii, určitá privilegia jedné třídě, privilegia dědičně předavatelná, a snášel zneužití vznikající z takového uspořádání, pak-

liže tato jsou převýšena výhodami, jichž se dostává celku?“ (str. 108 franc. originálu). — Ve Spojených státech byly sice předem zamezeny jakékoli výsady stavovské, avšak demokracii nešlo nikdy o jinou rovnost než o tu, s kterou se setkáváme v ústech amerických matek, když končí vyprávění o životě G. Washingtona: „Í ty, můj hochu, se můžeš jednou stát prezidentem . . .“ Rovnost před zákonem a rovnost příležitosti — a nic více není zapotřebí, aby americká demokracie byla jednou z nejstálejších a nejnadějnějších demokracií naší doby. — Francie, pod vlivem své revoluce, nejvíce podlehla vábnému volání po lidské rovnosti. Cenu, kterou platila a platí za toto dobrodružství, známe všichni. Francouzská demokracie je nejméně pevná, zakořeněná v lidu a myšlenkově přesná a nejčastěji se dala zneužít jako prostředek k dosažení cílů demokratickému ideálu naprosto cizích. Či přeháněl snad Tocqueville, když napsal: „Chtějí rovnost ve svobodě a nemohou-li jí dosáhnout, chtějí ji ještě v otroctví“? (L'ancien régime et la Révolution).

Má úvaha nemá jiného poslání, než splnit úlohu, kterou hraje katalisátor v chemickém pokusu. Vzbudit reakci, která ponese dále myšlenku, jež byla původním úmyslem. Jde zde o proces očištný, který nemá konce pokud demokracie, založená na svobodě, a egalitarismus, založený na rovnosti, budou se svářit o přízeň myslí a srdcí. Či v pojmosloví demokracie intervenční: svoboda má jen potud smysl, pokud je neustálým osvobozováním. A v nové demokracii nebude jiného osvobozování než osvobozování se. Zamyslet se nad mythem, jenž nám kdysi byl drahým, je tedy prvním příkazem, který ze vzdáleného budoucna doléhá do naší přítomnosti.

Z LETOPISŮ BÁSNICKÉHO ŽIVOTA

Hlavou a vlastní velitelkou rodiny byla Žofie Rilková. Vyrostla v srdci Prahy, ve starém barokním paláci v Panské ulici. Její otec, c. k. císařský rada, ač sám z malých poměrů, jí žádné přání neodepřel. Mladá, sebevědomá dívka zajímavé tváře s velkýma černýma očima a s plnými rty nořila se do vnitřního života snů o elegantních salonech, modrém lesku hedvábných toalet, šeptaných slovech mužných kavalírů. 1873 se provdala za Josefa Rilka, nevýznamného úředníka železniční správy a odstěhovala se do laciného bytu v Jindřišské ulici. Byla to, jak o něco později otevřeně přiznala, volba nesprávná, mesaliance. Jen několik málo let manželství proměnilo kouzelného kavalíra líbánek v nezajímavého, nepřiliš inteligentního dělo střeleckého poddůstojníka ve výslužbě, který si po neslavném odchodu z c. k. armády jen protekcí svého bratra Jaroslava, poslance Zemského sněmu, našel nuzné místo kontrolora než by povýšen na revisora železniční správy. K Žofiině desilusi přistoupilo záhy společenské zklamání. Úřednický plat zdaleka nestačil, aby splnil požadavky náročné ženy. 1884 se Žofie a Josef Rilke rozešli, devítiletý syn René byl přiřčen matce, která ho v prvních letech zahrnovala hysterickou láskou, aby ho, jen o něco později, s překvapující chladností, odezdala příbuzným. Pro Žofii Rilkovou, matku René Rilkeho, byl konec nešťastného manželství jen prahem nového životního úseku, zklamání silou, ženoucí ji do nových, netušených extází. „Hodnota polibku

je v jeho žáru“, si zapsala do svých poznámek. Josef Rilke nebyl člověk ani žáru ani okouzlení. Jako stín bez kontur se jeho postava rozplývá za barvitě vyhraněnou osobností jeho ženy. Zůstal subalterním úředníkem, jehož kolegové si nad dopoledním gulášem vyprávěli historky o jeho omezené pedanterii.

Reného matka záhy objevila tajemství svého manžela. Odhodlaně a bez ostychu už v manželství manželství překonala, téměř modelem jedné z ženských postav J. S. Machara. Jako pravá dcera své epochy svůj život násilně sestylisovala podle Ibsenovy hry. Zřekla se manželství, dítěte, domova, aby se vrhla do vzrušující plnosti nezkrocené existence, anebo aby ji tam, kde se jí nedostávala, předstírala umělou taktikou a stupňovala vědomým a rafinovaným sebeklamem. Žofieiny deníky, zápisníky, básně i aforismy nebyly jen únikem z manželské skutečnosti, utrzovala se v nich v jistotě, že dospěla ke konečnému rozhodnutí, k rozchodu s konvencí, ohrožující různou snu jejího mládí. Když její syn, tenkrát ještě René Maria Rilke, publikoval první básně a povídky, a proslavil své jméno po prvé mimo kruh svých přátel a mecenášů, nadešel její okamžik. Přiznala se k svému osudu. Dala si vytisknout v pražském nakladatelství Gustava Neugebaura knihu vlastních aforismů, necelé padesát tři stránky, mosaik ze střepein svého osudu. „Efemeridy“ Žofie Rilkové vyšly sice v prosinci 1899, v tiráži se však již pyšnil rok 1900. Netoužila jen po tom, aby napsala „první“ knihu nového století. Svěřila knížce důležitější poslání. René Maria Rilke, to byl její vlastní obsah, je mým synem, mým dědicem; z těchto aforismů mluví hoře i odhodlání ženy, která ho porodila . . .

Ve svých zlomcích se Žofie Rilková znovu a znovu vrací k třem základním motivům: k živelné touze po úniku z konvence, k neukojitelné žizni po vášnivějším životě, k nesplněným touhám po vzácných okamžicích v šlechtických salonech starodávných zámků a paláců. Ve svých meditacích vychází z nehynoucích snů svého mládí: „Již v kolébce nás učili radosti — ale jak brzy zapomínáme!“ Žofieině nezkrocené touze po životě je zklamání neúprosným ostnem. „Něštěstí umocňuje sílu naší vůle,“ odříkání je vlastním thematem lidské zkušenosti. „Jen v několika málo okamžicích vykazuje bilance našich starostí deficit“. Člověka spásí jen vytrvalost, nakonec i tam, kde naše vůle selhává, nám zbývá poslední záchrana: „Sílu své vůle můžeme uplatnit všude.“

K aforismům o silné a sebevědomé osobní existenci se řadí myšlenky o manželství a životě emancipované ženy. „Někdy je svatba jen modlitbou před bitvou,“ poznamenává si matka Rainera Maria Rilkeho do svých deníků, „tak zvané silné pohlaví žije pouze ze svých slabin; zvyk je velmi často jediným svazkem jenž lidi k sobě pojí.“ Tato žena, která si žádá „stáří, měřeného podle olympiád“, nabízí osudu pyšné, hladové srdce. „Nebezpečné jsou jiskry, plnící pod popelem!“ A nakonec, nezastřeně, přiznává: „Nevěra se zrodila ze štěstí; žena, která nemilovala, nežila . . .“

Žofie Rilková se vžila do úlohy romantické mladé dívky, již krutý svět odepřel kouzlo dávných snů. Klinická psychologie by řekla: nedokonale se asimilovala realitě. Matka pětadvacetiletého básníka se znovu a znovu vrací k nadějím šestnáctileté. Prohlédá sice ilusi salonů, v nichž „ženy, milující svět, někdy zaměňují klobouček za svatozář, protože je v modě, být klerikální“. Ale i tyto výtky prýští z raněné duše ženy, které se záhadná brána zlatých paláců neotevřela. „Žít v slunci dvorní přízně,“ to byl nejhlubší a nejtajnější sen Žofie Rilkové.

★

Devět let podivně násilné výchovy dala tato žena svému synovi, kterého zrodila v manželství s nemilovaným mužem. Pro Reného nebylo úniku z panovačné lásky matčiny, lásky, která jí byla jednou z cest útěku před manželem. Devět let mateřské výchovy bylo dosti závažných, aby svému synovi vnutila svou vlastní představu o životě. Zůstal Žofieiným dědicem i tam, kde si toho nebyl vědom. I když později Žofie opustila Prahu a odevzdala šestnáctiletého do péče otce a příbuzných, René stále ještě žil v ouzduší jejích přání a plánů. Vnutila Renému nárys jeho budoucí existence.

Rilkovy ranné prozy se s podivuhodnou důsledností vrací k matčině obrazu. Tato postava naň působí zvláštním, mocným kouzlem, stupňujícím se k smyslovému opojení. O otci řeč není. v proze „Suorně“ (1897) se dvaadvacetiletý básník — matka ho opustila právě před šesti lety — po prvé zpovídá z vnitřní krise: marně hledá úniku z matčiných pout. Matka ho váže k sobě výlučněji a pevněji, odcizuje ho ostatním lidem, životu, svobodě. Básník nám v této ranné proze odhaluje půdorys budoucích intimních katastrof. Nemocný, osamělý, přecitlivělý syn — svou

nemoc podle Ibsenovského motivu zdědil po otci — se nedovede odpoutat od matčiny lásky, měnící ho v bytost bez vlastní vůle. „Děkovala Bohu,“ píše René Rilke o matčině nároku, „že ho mohla ochraňovat. Byla ráda, že ho měla daleko od velikých, divokých cest, bouří a proudů, někde, kde mohla nad ním bdít, kde byl bez vůle a zcela vlastnictvím její lásky.“ Zatím co se René v této ranné podobizně skrývá pod jménem Gerhard, vyslovuje jméno matky bez váhání: Žofie . . .

V krátké proze „Tichý doprovod“ (1898), napsané v následujícím roce, se scéna jen o málo změnila. Matčin jedináček, Miroslav, jedné neděle odchází z domu aby se setkal se svou dívkou v melancholické samotě pražských hřbitovů. Jeho matka, Beata, se ho však nevzdává; v myšlenkách ho sleduje i na místa první lásky, staví svůj nárok mezi Miroslava a jeho dívku. Když se Miroslav večer vrací domů, je si matka jediným pohledem jista, že zvítězila . . .

Hříšná láska, smyslové opojení, temné kouzlo září z podobizny matky, „dámy v černém“, paní Malcornové, v povídce „Poslední“ (1902). Tato povídka mnoha významů a symbolů odvádí čtenáře z dusné atmosféry pražských povídek do tajemného světa M. L. Briggeho. Odehrává se ještě v pražském bytě, „v němž je tolik těžkého, nesrozumitelného nábytku“; Harald, tichý hrdina povídky, se ještě využívá ve zdánlivé aktivitě studentských spolků, přece však se mísí do obvyklého světa pruky nové, ohlašující Rilkovo budoucí dílo. Hamletovská mlha severu již padá do pražských ulic: daleký zámek Skal, bílá paní Walpurga, šlechtičtí předkové Haraldovi, „vojevůdci, biskupové, králové snad“. Znovu vychází děj ze základní situace, z vnitřní krise nemocného syna, hledajícího spásu v náručí své matky: paní Malcornová připomíná synovi zámek Skal, kde by se vyléčil ze své nemoci; Harald se brání — vzpomíná paní Walpurgy, zavražděné kdysi vlastním manželem pro nevěru, Walpurgy, která nyní věští smrt a zkázu v klenutých chodbách zámku. Walpurga připomíná paní Malcornové vlastní osud. Přiznává se Haraldovi k hříšnému tajemství vlastního života; i ona byla svému manželovi, Haraldovu otci, nevěrná. Sen a skutečnost jí splývají: obléká si bílý šat hříšné lásky, aby synovi zjevila krásu, již kdysi znal jen milenec. Haraldovi, oslněnému bělostí hedvábí, se matka promění v milenkou, ve vášnivě šeptaném dialogu jí k sobě pevně přivine, zřiká se dívky, kterou miluje, a koří se vlastní matce. „Jak jsi krásná . . .“ Otázkou „Nač ještě čekáme? Krása nechť zvítězí nad námi!“ končí svůj mladý život: matka a milenkou, život a smrt, splývající v jediný mohutný otřes, umlčí jeho srdce. Milovaný syn — Gerhard, Miroslav, Harald — se konečně vrátil do objetí „dámy v černém“ — paní Malcornové, Beaty, Žofie — do temna mateřského života, starší bratr Audenova hrdiny, Michaela Ransona, který po kafkovské pouti dochází konečně spásy v lůně své kruté, milované matky.

*

Rainer Maria Rilke, Žofiin milovaný syn, žil z vůle své matky. On to byl, který svým životem splnil její utajené sny a skryté touhy. Aby prožil všechno, co bylo Žofii odepřeno, přeexistenci ztvárnil matčiny iluze; hlouběji a výlučněji se ztotožnil s nárysem života, který mu přikouzloval dvě generace ryzím příkladem odtažitého básnického bytí a odevzdanosti básnické práci.

Reného nejvýznačnější dědictví, jež mu matka odevzdala, byla jeho žhavá spisovatelská ctižádost, jež se teprve v pozdějších letech uklidnila ve viru v básníkovu poslání. Žofie vnutila svému dítěti naději, že se stane básníkem, před nímž by se krutý svět skláněl v obdivu. Žofie mu předčítala básně, když se zmítal v horečkách dětských nemocí, poroučela mu, aby se učil náním veršovníckým pokusům. Strýc Jaroslav jasně viděl nebezpečí matčiny sugesce, vytýkal-li Žofii dopisem, že Reného patologicky vzněcuje, „přetápí“ literaturou, a živi jeho ješitnost předčasnou chválou. Desítiletý René se chlubil, že se stane básníkem, ve dvaceti letech organisoval vlastní literární časopis, myslel na spolek básníků, psal recenze, dramata, operetní libreta, korespondoval s autory a tiskovými agenturami. Teprve později svou ješitnost očišťuje a nahrazuje pachtění se po publicitě odevzdáním se „velké práci“ básnické. V novele „Ewald Tragv“, psané na útěku z Prahy do světa, se René, naposledy ještě René, přiznává k pramenům své inspirace. Když se ho mladá Francouzka ptá po jeho matce, odpovídá: „Už dlouho jsem o ní neslyšel, protože si už rok nepíšeme. Ale jistě se ve vlaku mezi dvěma stanicemi utěšuje slovy: Můj syn je básník!“

PETR DEMETZ.

HOMO ECONOMICUS ?

JAN ŽÁK.

EKONOMICKÉHO človeka stvoril Adam Smith a vteliť doň „prirodzený sklon k smene a výmene jednej veci za druhú“ (Wealth of Nations, 1776). Na úspešnú cestu do historie vystrojili klasickí národohospodári náš prototyp ekonomického človeka ešte ďalšími „vrodennými“ vlastnosťami: racionalizmom, utilitarizmom a všeobecným sklonom k „hmotárstvu“...

Od tejto predstavy bol iba krok ku konštrukcii spoločnosti ako spoločnosti založenej na trhu, t. j. na smene a výmene, sprostredkovanvej peňažnou jednotkou. Skutočná vzdialenosť od polo-agrárnej a polo-mestskej kultúry k dnešnej veľko-priemyselnej spoločnosti bola však o mnoho väčšia a hlavne trpkšia. Racionálnym ukazovateľom cesty bola tu klasická hospodárska nauka, spojená nerozlučiteľne s menami Smith, Ricardo, Mill, Malthus.

Zavedenie strojovej výroby do výroby ľudských statkov malo za následok dovtedy nevídaný rozmach produkcie a hmotného blahobytu. Cenou a dôsledkom tejto mechanickej revolúcie bola však obrovská sociálna dislokácia, z ktorej sme sa ešte ani dodnes nevzpamätali.

Všetky doterajšie vzťahy, z ktorých sa spoločnosť skladala a v ktorých jednotlivec žil nie nadmieru blahobytným, avšak vyrovnaným a po sociálnej stránke zabezpečeným životom, musely byť porušené. Strojová výroba potrebovala stále väčší a väčší počet pracovných síl a obrovské množstvo surovín. Tieto prostriedky bolo možno vtedy obdržať iba za cenu veľkého zásahu do stávajúcej sociálnej štruktúry: z práce bolo treba vytvoriť mobilný a predajný element, zorganizovať trh práce tak, aby za predpokladu určitej ceny (mzdy) bol tento vždy v stave dodať potrebné kvantá. Tak sa stala práca predajným tovarom.

Vedľa trhu práce vytvoril sa automaticky i trh na pozemky, ktoré sa staly hlavným zdrojom priemyselných surovín a stavebnými miestami pre továrne a obytné domky pre robotníctvo. Objekty, ktoré dovtedy neboly nikty predmetom voľného obchodu a trhu, staly sa objektom ponuky a dopytu a nositeľmi cenových relácií. Tradičné miesto a funkcia obidvoch elementov bola porušená; fikcia tovaru zvíťazila nad doterajším pojatím človeka a prírody. Človekovi dostalo sa ceny vo forme miezd a prírode vo forme pozemkovej renty. Cena práce a pozemkov odvisela od ceny iných tova-

rov a naopak. Vývoj išiel prudko jedným i druhým smerom: k vytvoreniu jednotnej ceny na všetkých trhoch a k pojatiu všetkých možných tvarov do jedného trhového systému. Tento systém navzájom súvisejúcich trhov dal ráz modernej spoločnosti, založenej na tejto inštitúcii.

V tomto smysle je dnešná spoločnosť spoločnosťou trhovou. V rečiach Anglo-Sasov zneje tento výraz prirodzenejšie ako v reči našej: trhovú spoločnosť = Marktwirtschaft, market economy or society.

Klasickým modelom, na ktorom možno študovať tento sociálne-revolučný pochod je sociálna a hospodárska historia Veľkej Británie: 1834 — reformou takzv. Poor Laws dochádza k zrušeniu sociálneho zabezpečenia chudobného obyvateľstva a tým ku vzniku pracovného trhu; 1846 — zrušením ochranných zákonov, takzv. Corn Laws dostáva sa výnos poľnohospodárskych pozemkov a dôchodok anglických roľníkov pod vliv svetového trhu obilia s nedorozmernými následkami pre postavenie roľníka; súčasná reforma pozemkových zákonov mobilizuje stav pozemkového vlastníctva; 1844 — takzv. Bank Act je korunou celého vývoja: zlatou menou nadobúda tento kov rozhodujúceho vplyvu na všetky ostatné trhy.

Trhová spoločnosť je novým typom spoločnosti. Výrobný systém je sverený cenovému a trhovému mechanizmu. Obstarávanie denných potrieb jednotlivca i spoločnosti je v každom významnejšom ohľade diktované týmto neosobným mechanizmom. Bez nákupu na trhu a patričného odpredaja vlastnej pracovnej sily je jednotlivec odsúdený k hladu. Uspokojenie materiálnych potrieb spoločnosti je zaručené iba potiaľ, pokiaľ je zaručený podnikateľský zisk a materiálna odmena. Nakoľko každá spoločnosť zakláda svoju existenciu na hospodárstve určitého druhu, stávajú sa tieto motívy a trhový mechanizmus rozhodujúcim aj pre spoločnosť ako takú. Zákony ponuky a dopytu, tvorby cien a dôchodkov ovlivňujú celú spoločnosť, vytvárajú sociálne triedy robotníkov, podnikateľov atď., narušujú postavenie jednotlivca i celých tried, atomizujú pospolitost' na kontrahentov, ktorí sice majú smluvnú rovnosť, avšak nie rovnosť hospodárskeho postavenia. „Contractus“ nemôže nikdy nahradiť „status“ (Maine)

v „spoločnosti“, ktorá prestala byť „pospolitostou“ (Tönnies).

Z tejto „trhovej“ psychologie vznikajú úplne falošné teórie o jednotlivcovi a spoločnosti: človek sa riadi hospodárskymi motívami v každodennom živote (motívy ideálne podľa tohoto pojatia nie sú motívami „reálnymi“); spoločnosť je „determinovaná“ hospodárskym systémom. Ani jednej, ani druhej téze nemožno a priori odprieť platnosť, avšak treba ju obmedziť výlučne iba na túto spoločnosť trhovú t.j. na spoločnosť, v ktorej cena a trh hraje dominantnú úlohu.

Ako sme videli, funguje hospodársky mechanizmus úplne nezávisle od spoločnosti; podľa prevládajúcej hospodárskej teórie akýkoľvek zásah z jej strany môže tento automatický a „blahodárny“ chod vecí iba narušiť. Hospodárstvo sa tak oddeľuje od politiky a vymyká sa úplne z rúk spoločnosti. Prirodzeným zákonom hospodárskej sféry dostáva sa voľného priechodu. „Železná“, avšak „neviditeľná“ ruka vládne osudom spoločnosti...

Leviathan však nepožiera svoje dietky bez odporu. Skoro súčasne s prenikaním trhového mechanizmu do ďalších a ďalších oblastí dochádza k prejavom odporu a organizovaniu obrany zo strany ohrozených elementov a záujmov spoločnosti. Reakcia je práve tak všeobecná ako počiatočný impulz: nebráni sa iba trieda námezdných robotníkov, ktorá je pracovnými podmienkami v továrňach a okolitých bydliskách degradovaná pod úroveň, na akú bol chalupník, alebo i pomocný poľnohospodársky robotník na anglickom vidieku zvyklý. * Iba podrobné štúdium poľnohospodárskych pomerov a celkového rázu krajiny bez mestských sídlíšť, biedy a stavu bezprávnosti priemyselného a sproletarizovaného obyvateľstva môže dostatočne dokresliť kontrasty, na ktoré tu mierime. Bráni sa celá spoločnosť, včetně podnikateľov, ktorí trpia cenovými

** Továrenské zamestnanie v stredoeurópskych podmienkach bolo naopak robotníkmi pociťované ako sociálny vzostup, pretože priemyselný robotník tu prichádzal z primitívnych dedinských bydlíšť a pomerov — k tomu ešte neslobodných — do mestského prostredia; mimo toho, keďže sa v našich pomeroch industrializácia oneskorila, prišlo zato všeobecné volebné právo a odborové organizácie o to pomerne skôr ako v Anglii; náš robotník nemusel preto prekonávať onu polootrockú periodu bez práv a spravodlivosti; preto je i jeho psychologia a historia iná ako na priemyselnom Západe.*

fluktuáciami a deflačnými menovými pohybmi. Celý systém intervencionizmu povstal z potreby brániť ten alebo onen záujem spoločnosti ako celku. Od určitej doby javí sa odklon od trhového princípu celkom zreteľne...

Spoločnosť začína zkúmať predpoklady, na ktorých trhovú systém buduje: predovšetkým — existuje homo economicus? Výsledky tohoto výzkumu sú priamo revolučné! Sociálne vedy a prax nemala ešte ani čas absorbovať ich do svojho systému.

Úkolu podujala sa najmladšia veda o človekovi — anthropologia. Výsledky jej výzkumu, prevedeného v takzv. primitívnych spoločnostiach sú prekvapujúce. V žiadnom smere nepotvrdzujú, ale naopak vyvracajú to, čo o hospodárskych motívoch človeka, o vzniku smeny, obchodu, o vzniku cien a o počiatkoch dnešného trhového systému klasická teória tvrdila: ... Primitívny človek nie je utilitaristom a neprevládajú u neho motívy čisto hospodárske; naopak: primitívny človek je povzbudzovaný k práci celým komplexom sociálnych a tradičných motívov — nie iba púhym pudom po potrave. ... Hospodársky motív ustupuje motívom spoločenským (Malinowski, Argonauts in Western Pacific). ... Motív zisku v produkcii a smene u týchto spoločností neexistuje (Thurnwald, Economics in Primitive Communities). ... Práca za úplatu v akejkoľvek forme tu neexistuje (Lowie, Social Organization). ... Primitívny človek pracuje viac ako je nutne potrebné (Thurnwald, Die menschliche Gesellschaft). ... Pôžitok z práce je badateľný všade (Firth, Primitive Industry). ... Hlad je neznámou vecou: kto potrebuje pomoc, dostane ju (Mair, An African People in Twentieth Century). ... Primitívne spoločnosti sú humánnejšie a pri tom menej materialistické ako spoločnosť naša (Polanyi, The Great Transformation). ... Hospodárstvo je vo všetkých predchádzajúcich spoločnostiach podradené vzťahom sociálnym. ... Trhový mechanizmus ako regulator hospodárskeho života v celej staršej histórii ľudstva neexistoval a je význačným znakom výlučne našej spoločnosti (Polanyi, op.cit.).

Je ťažko robiť obecné uzávery z tohoto doteraz nekompletného materiálu, citovaného tu iba paberkovite. Najmä je treba zodpovedať otázku, či človek ostáva nemenným v svojej citovej a povahovej podstate v priebehu histórie. Najväčšie authority sa shodujú v tom, že ak si odmyslíme vplyv rôznych kultúr na človeka, ostáva tento približne rovnakým a reaguje približne rovnakým spôsobom na dané situácie. Dnešný človek preto nie je veľmi po-

vahove odchylny od svojho primitívnejšieho predchodcu alebo súčasníka.

Doterajší materiál potvrdzuje už teraz niektoré uzávery nad každú pochybnosť: Nie homo economicus, ale homo politicus je prirodzeným typom. Pravdu mal Aristoteles a nie klasická hospodárska teória. Cieľom ľudského snaženia nie je materiálne blaho, ale spoločenské uznanie a postavenie, stručne „status“. Motív zisku je v predchádzajúcich spoločnostiach neznámy. Staršie hospodárstva fungovali v podstate na základe ne-hospodárskych motívov. Hospodársky systém je všade vteľný do spoločnosti — vzťahy a inštitúcie sociálne dominujú nad hospodárskymi. Societas ovláda ekonomiu a nie naopak. Pevné ceny a riadené hospodárstvo je prevažujúcim typom hospodárenia primitívnych spoločností i vysoko hospodársky stojacích spoločností starovekých (Sumeria, Assyria, Babylon, Persia, Čína, Egypt, Grécko). Inštitúcia trhu je vynálezom novodobým bez príkladu v histórii. (Mimochodom, história tejto inštitúcie je predmetom najnovšieho hospodársko-historického bádania, ktorého centrom je nateraz Columbijská univerzita v New Yorku, USA.)

Tento historický výzkum ukazuje nám jasne, aké miesto zaujímal hospodársky proces v rôznych spoločnostiach a akým spôsobom integrovaly staršie spoločnosti tento proces do svojho tela. Podobný proces je od začiatku nášho storočia v behu i v spoločnosti dnešnej. Problémom nie je kapitalizmus a súkromné vlastníctvo, ale absorbovanie strojovej revolúcie, ktorá je dodnes nositeľom technického a materiálneho pokroku.

Naším úkolom je absorbovať priemyselnú a strojovú revolúciu tak, aby vzťahy sociálne prevládali a boli silnejšie ako vzťahy hospodárske. Toto je smyslom „socializácie“ strojov a priemyslu. Priemysel a hospodárstvo je treba prispôbovať spoločnosti a nie spoločnosť výrobnému systému. Je treba obnoviť „status“ človeka - urobiť z obsluhovača strojov člena spoločnosti. Zákonitosť strojov a nástrojov nesmie nadobudnúť prevahy nad človekom.

Doterajšia spoločenská a hospodárska organizácia nebrala dostatočný zreteľ na celú škálu ľudských motívov a budovala iba na motiváciach materiálnych. Ukázalo sa však, že homo economicus bol odrudou, homo socialis prichádza k slovu.

I problém slobody javí sa v tomto svetle ináč. Odstránením neprirodzeného rozdelenia spoločnosti na sféru hospodársku a sféru politickú, otvárajú sa inštitúciám slobody nové a širšie možnosti.

JAN TUMLIŘ:

BÁSNIČKY Z USA.

1.

*Bolest je bůh
který se v tobě probouzí
rozespalý*

*A báseň
Snídaně boží*

2.

*Zrajičí jablka
mezi listy a dřevem
plným živné šťávy
jsou hezká protože
hluboko v srdci jabloní a hrušní
zpívá naděje*

*Ale zrajičí jablka
jako myšlenka
jsou plna hrůzy*

3.

*Kdysi jsem psal:
„Tisíce lidí nyní píše báseň . . .“
A zatím
tisíce lidí stojí u barů
(v jediné samotě, kterou si mohou dopřát)
a trpělivě zalévají malého Bumbříčka
který se uvnitř rozrůstá a chňape po všem
až jednou spolkně sklenku i se zápěstím
a celou paží, rodiče a zrcadlivý bar
a město, mosty, řeku s měsícem
a VŠE*

4.

*Básně se nejlíp píší
v cizích bytech
protože smrt která tam bydlí
mluví jinou řečí, nerozumí
když ti čte přes rameno; nemůže
dělat znevažující poznámky*

5.

*Jsem zvnitřku zalesněn
Holčička v růžových šatech
tam zabloudila před lety
a pomalu už stárne, uvadá bez lásky
Z lesa nevede cesta k milencovi —
a ani ten vlk se nechce objevit*

6.

*Smrt za mnou běhá
jako ochočený pejsek
A když se zastaví u patníku
počkám zase já na ni*

NEBEZPEČÍ INDIFERENTISMU

LADISLAV MATĚJKA.

„Život a existence sovětské republiky vedle občanských států není možná; nakonec musí jeden nebo druhý zvítězit“ — učí Lenin, a dodává: „Dříve než dojde k takovému konci, je třeba počítat s řadou nejstrašlivějších srážek sovětské republiky s občanskými státy, to znamená, že vládnoucí třída, proletariát, chce-li nyní vládnout, musí se dostat k moci svou vojenskou organizací.“ Stalin Leninovu strategickou poučku rozvádí, říká: „Válka je sice nevyhnutelná, ale lze ji oddálit k okamžiku až proletářská revoluce v Evropě uzraje, až uzrají úplně revoluce koloniální nebo až si kapitalisté při dělení kolonií vjedou do vlasů.“ Lidem, kteří jsou proti válce ať už z důvodů mravních nebo estetických nebo prostě proto, že chtějí žít, musí Leninovy a Stalinovy výroky způsobovat obtíže, neboť se v nich jasně praví, že válka je nevyhnutelná a že bude strašlivá... A co tedy činit? Co zbývá lidem mírumilovným a humánním?

Morgon Tidningen, hlavní orgán švédské sociální demokracie, poskytuje už řadu měsíců stránky své kulturní rubriky diskusi mladých intelektuálů o mírových možnostech. Některé z těchto úvah byly shrnuty zároveň s několika články jiných švédských deníků do brožury, nazvané: „Třetí stanovisko.“ Romanopisec Sivar Arnér tu píše:

„Myslím, že vzdor všemu lze věřit, že Rusko nemá dobytvačských úmyslů směrem na západ proti zbývající části Evropy. Jeho zahraniční politika má lehčí a proto lákavější úkoly na východě, kde národy nejsou tak uvědomělé jako v Evropě a nemají tak pevně vybudovanou kulturu a tradice. Kromě toho má Rusko dostatek náležitých úkolů v rámci svých vlastních hranic, už proto, že bylo značně poničeno v poslední válce a pak proto, že životní standard tam byl už před válkou nízký. Zvýšit tento standard nelze válkou se Západem, nýbrž lepším využitím vlastních zdrojů. V této souvislosti se zdají sovětská ujišťování o snaze využít atomovou energii pro mírové účely býti hodna víry. Atomová energie by pomohla Sovětskému svazu dohnat mohutný náskok Západu v životním standartu. Tím spíše, že v Sovětském svazu žádné privátní uhelné a olejářské zájmy nebudou bránit, aby nové zdroje byly v tomto směru využity. Jestliže se však naopak stane, že Evropa zchudne, na příklad tím, že se vysílí zbrojením, tu lze předpokládat, že Sověty budou mít větší zájem spolupracovati stále důsledněji s určitými skupinami v rostoucích komunistických stranách. Nejúčinnějším prostředkem proti sovětskému vlivu je tedy vzít stále rostoucím lidovým masám důvod k jejich snaze orientovat Evropu východně a napodobit jako záchranu z nouze sovětské společenské zřízení.“

Básník Werner Aspenström pak k témuž tématu poznamenává mimo jiné:

„Co je nám platné, porazíme-li vojensky diktaturu, jestliže nemáme za sebou demokracii, která si věří a která věří své mírové argumentaci? V tom okamžiku, kdy připustíme omezení svobody a pronásledování lidí jiného názoru, porážíme se sami tím, co jsme chtěli bránit. Nyní, kdy se atomové pumy vyrábějí na východě i na západě a kdy se každé křovičko naší vlasti hýbe neohroženou domobranou, je možná pacifistická alternativa bláhou. Avšak od onoho dne, kdy Evropa tuto alternativu pustí zcela se zřetele, od onoho dne můžeme skutečně mluvit o „Untergang des Abendlandes“.“

V příspěvku Folke Isakksona, jednoho z nejmladší švédské básnické generace pak čteme: „Zdráháme-li se zaangažovat v jedné či druhé z obou mocenských skupin, je to proto, že nechceme akceptovat řeči o neodvratnosti války. Věříme, že stále ještě jsou možnosti, které nebyly vyzkoušeny. Toužíme, aby se napětí zmenšilo a mocenské zájmy se vyrovnaly a aby se už přestaly přestovat ony prestižní způsoby, které takovou měrou poznamenávají dnešní situaci. Jest se nám obávati ledové úskočnosti v sovětské strategii, avšak rovněž se obáváme lability a hysteričnosti v americkém vývoji. A především máme nesmírné, skutečně nesmírné obavy z onoho vojenského mechanismu, který může být každou chvíli uveden v činnost pouhou neopatrností (takřka samočinně) a který pak už nebude možno zastavit a, hnán samotíží, požene se přes nás se svým strašlivým tlakem a zkázonosností. Je už v povaze mladého člověka stavěti se proti neodvratnému a nevyvratnému, vzpěčovati se autoritám, nevyhnutelnosti a oněm silám, které nás chtějí předurčit k tomu či jinému osudu... Hledáme schůdnou cestu, třetí možné stanovisko mezi šalebností utopie a apokalypsy, mezi irrealitou krásy a hrůzy. Hle-

dáme skutečnost, životní možnost. Avšak naše vyhlídky jsou problematické a nelze říci nic víc a nic méně, než že to nejhorší asi dosud ještě nastalo. Naše nevinnost, naše nezodpovědnost, naše lhostejnost je skrz na skrz prostoupena beznadějí. Zlý tanec, zdá se, začíná . . .“

Artur Lundkvist, básník, spisovatel a jeden z nejvýznamnějších soudobých švédských literárních kritiků měl v Morgon Tidningen více příležitostí vyjádřit svou mírumilovnost a na varšavském mírovém zasedání byl dokonce zvolen místopředsedou. V publikaci je zastoupen dvěma příspěvky, z nichž jeden má název „Spojené národy v nebezpečí“ a druhý „Demokracie vyžaduje socialismus“. Arthur Lundkvist tu píše mimo jiné:

„Socialismus, který chce uskutečnit demokracii a vytvořit co největší možnou svobodu a bezpečí všem, není o nic méně nucen bránit se kapitalismu než komunistické diktatuře. Nebezpečí z těchto dvou stran je ovšem různého druhu: kapitalismus hrozí pomalejším a méně definitivním ovlivněním, kdežto komunismus náhlým a absolutním spolknutím, přicházejícím z vnějšku. Rozdílnost v těchto nebezpečích může vyvolat ochotu socialismu, aby ve prospěch boje proti komunismu uzavřel mír s kapitalismem a přistoupil k osudové spolupráci (která nakonec možná bude sloužit především komunismu samému). Tímto způsobem vzniká polodemokratické společenské zřízení, které je zaplaveno protikomunistickou propagandou, aniž by to ovšem bylo doplňováno propagandou protikapitalistickou. Tato situace je zcela jasná, nikoliv ovšem příjemná. Velice mnoho se mluví o obraně západoevropských hodnot. To je propagandistické klišé, které svádí s cesty a vede k sebeopájení. Kapitalistické zájmy se pak odvolávají na tyto západní hodnoty zvláště emfaticky. Je sice pravda, že část těchto hodnot za kapitalismu vznikla, avšak dělo se to prací lidu a především na útraty ostatního světa. A kultura a životní standart, který se nemůže dále udržovat využíváním pracujících mas a přírodních zdrojů jiných kontinentů, jsou problematickými. Každý boj o udržení této kultury povede nepochybně k válce a katastrofám.“

Knižní vydání „Třetího stanoviska“ vyšlo v nakladatelství Bonnier, které je majitelem největšího švédského deníku „Dagens Nyheter“, blízkého liberální straně, ačkoliv většina úvah původně vyšla v konkurenčním Morgon Tidningen, ústředním orgánu švédské sociální demokracie. Redaktor kulturní rubriky Morgon Tidningen, Erwin Leiser, zúčastnil se dokonce knižního uspořádání pro Bonnierovo nakladatelství a uvedl knížku svým článkem: „Umřít za nic?“

Diskuse vyvolala nemalé vzrušení a problém třetího stanoviska nabyl záhy vysloveně politického charakteru, ačkoliv spisovatelé se snažili zdůrazňovat, že mluví pouze za sebe. Bezprostředně po knižním vydání „Třetího stanoviska“ vyšla v témže nakladatelství odpověď šéfredaktora Dagens Nyheter, Herberta Tingstena, nazvané „Třetí stanovisko — nesmysl.“ Jedna kapitola v této odpovědi pak má přímo název „Sociálně demokratická komunistická propaganda“ a začíná slovy:

„Kulturní rubrika listu Morgon Tidningen byla v posledních týdnech přímo orgánem spisovatelů a organizací, hlásících se k obhajobě tak zvaného třetího stanoviska . . . To, co nejvíce zneklidňuje, je fakt, že onen druh propagandy zde pěstovaný musí být označen jako propaganda komunistická. Třetí stanovisko samo o sobě už znamená, že se vůbec žádné stanovisko nezaujme a že se stojí, podle výroku zahraničního ministra Undéna, proneseného před třemi roky, stejně cize ke komunismu jako k „měšťanskému velkokapitalismu“. V našem případě je pěstována sociálně demokratickým ústředním orgánem a pod maskou demokratického socialismu“.

A tak diskuse o třetím stanovisku podnítila útok proti švédské sociálně demokratické straně, při čemž byla především zdůrazňována oficiosnost jejího ústředního orgánu, jenž poskytl obhájčům třetího stanoviska tolik místa ve své kulturní rubrice. Zároveň však byly diskutovány samotné principy švédské zahraniční politiky, balanční snaha nebyť ani západ ani východ, úsilí o „middle way“, aspekty pacifistické a humanitní a celý komplex sil, který se podílí na tradici švédské neutrality. A klasický už pojem švédské neutrality byl postaven k alternativní úvaze: slouží-li či neslouží-li komunistické strategii?

Diskuse pak nabyla dramatickosti tím, že rovněž ve Švédsku se stalo podezření ze sympatií ke komunismu jednou z nejnebezpečnějších zbraní, která bázlivé zastrašuje a exhibicionisty přímo dráždí příchutí heroismu. Kromě toho přispěly nedobré zkušenosti s mírovou konferencí ve Stockholmu na jaře 1950, která ve spojení s pojmem „stockholmský apel“ vlácela jméno hlavního švédského města po celém světě. A konečně velký podíl na atmosféře měl nedávný proces se sovětským špiónem Andersonem, který se veřejnosti představil s neochvějnou chladnokrevností jako Švéd, v jehož principech a otázkách svědomí zřetele k blahu a bezpečnosti švédského státu nemají nejmenšího místa. Diskuse svým naléháním k volbě mezi dvěma nebo třemi stanovisky měla vážný

ohlas, mimo jiné už proto, že nechybělo vědomí odpovědnosti a možná osudovosti této volby. Přesto však nelze říci, že tím národ byl rozdělen do tří táborů. Jedna početná, možná nejpočetnější, vrstva národa zůstala totiž k tomuto rozvažování o třech možnostech zcela lhostejná a nezaangažovaná. Tato vrstva je pak stále rostoucí a stále typičtější pro atmosféru v zemi. Patří k ní ti, které nezajímá nebo které už přestalo zajímat žítí ve stálém napětí, obavách, pohotovosti a ve stálých nutnostech volit odpovědně a osudově *v otázkách formulovaných politicky*. Odvrátivše se od složitých a nepřehledných otázek veřejného života k nejnaléhavějším potřebám svého vlastního přežití, k prostým nutnostem denního života, necítí potřebu promýšlet a hájit jednu v předložených třech variant. Usilují o to, aby jejich zájmy a kulturní potřeby byly pokud možno vyjmuty a nedotčeny politickými souvislostmi a byly jakousi rezervací, pečlivě chráněnou. Růstem této vrstvy přirůstá jejich odstínů — společnou však zůstává lhostejnost, apatie či nezájem o politické myšlení, o analýsu složitých otázek sociálních a vůbec veřejných, o rozhodování ve vnitřních a vnějších poměrech státních, k nimž ovšem ve Švédsku patří i to, že k severní hranici má fatálně blízko armáda, jejímuž vůdci a generalissimovi je válka nevyhnutelnou.

Tato lhostejnost, která někdy nabývá odstínu vysloveného pohrdání politikou a politiky, není však příznačná pouze pro občany, u nichž by se mohla vykládat nedostatkem všeobecného vzdělání, nýbrž je rovněž charakteristickou pro intelektuály, zláště pro studenty vysokých škol a pro nejmladší generaci vzdělavců. Otázka lhostejnosti tu pak má často vysloveně intelektuální charakter, rozumové úsilí se záměrně vyhýbá politickým problémům, distancuje se od nich a projednává je nanejvýše akademicky, vytvářejíc si nadřazené hledisko nezaujatého (případně shovívavého nebo ironického) pozorovatele. Tato vědomá lhostejnost zasahuje přímo způsob myšlení a způsob mravního hodnocení, opírajíc se o vědomí, že člověk svými racionálními schopnostmi (vědecky) nemá možnost se rozhodovat pro nebo proti mravnímu zákonu. Skepsí vyvozenou z tohoto poznání je pak zasažen především samotný princip volby v jakýchkoliv otázkách etického charakteru a vůbec ve všech sporných problémech, ležících mimo oblast početního poznání (a tedy i volba mezi třemi eventuálními stanovisky k současným otázkám politickým).

Tato skepse, která se v určitých souvislostech jeví jako lhostejnost ba apatie a v určitých souvislostech dokonce jako cynismus, není

ovšem pouze problémem švédským a nelze ji asi vykládat ze specificky švédských poměrů, i když ve Švédsku, jemuž se podařilo uhájit do dneška určitou výjimečnost, jeví se v některých svých variantách zvláště výrazně. Problém je to však, jak se zdá, daleko širší, pravděpodobně evropský, ne-li světový. Přesahuje hranice zemí i hranice mocenských vlivů a přesahuje i „železnou oponu“, šíře se na západ i na východ nezávisle na ideologiích a státních zřízení — a stává se jednou z nejsložitějších svízelí jak úsilím liberalistickým, tak snahám socialismu i sovětskému tlumočení ideálů Marxových, demokraciím i diktaturám proletariátu a všem úsilím o řízení veřejných věcí. A jeví se nejnaléhavěji v podobě otázky: co učinit proti lhostejnosti, apatii, nezájmu, který ve svých důsledcích znamená únik, eskapismus či vnitřní vyemigrování z lidské obce?

Intelektuální varianta této lhostejnosti se až dosud nejvýrazněji projevila ve Francii, nejpulárnější charakter má pak asi v Německu a sledovat ji lze podle všeho i v Českoslovenku, i v ostatních zemích slovanských, i v samotném Rusku.

Mladý český intelektuál, který nedávno vyemigroval s touhou státi se horalem, pokud možno co nejdále od lidí a co nejbliže k severní točně (což zdá se nešlo v nynějším Československu vzhledem ke geografické poloze a k rušivým zásahům pracovního řádu), píše o svých posledních zkušenostech doma: „Řada vědců doma je přesvědčena, že hlavní je mít činnost, která přináší uspokojení, tím že se člověk s nějakými problémy potýká a že se jim daří občas některé dílčí problémy řešit. K čemu je řešení problémů, co to lidstvu přináší nebo jak to škodí, na tom vůbec nezáleží. Komunistům na oko, vlastně ale i ve skutečnosti se snaží vyhovět, aby je nechali na pokoji... Jeden z nich (kdysi velice slavný) tvrdí, že kultura národa se pozná podle toho, jak jí. Že je v pořádku, když vědecké poznání vede k tomu, aby se lidé lépe množili, žili, aby se potom s novou chutí mohli rvát a vraždit. To, že nad tím naříká, to prý neznamena, že by to tak nemělo být... Jeden z bývalých intelektuálů na rozpacích často opakuje, že je třeba potichu čekat, hájit holou existenci (dal si do domu nastěhovat pokladnu, kterou neslo dvanáct mužů a musela býti umístěna ve sklepě, aby se neprobořila podlaha) a ve zdraví čekat, až se to přežene...“

Pisatel sám pak zastává stanovisko, že k lidské existenci není třeba nadějí a že daleko správnější k dosažení klidu v životě je zůstat lhostejným a nezaangažovaným nadějemi jaké-

koliv povahy. To znamená ovšem i nadějemi ve vyřešení lidských konfliktů, otázek sociálních, problému vládních forem, justice, koncentračních táborů. A vyznačuje se tedy tento postoj tím, že si vůbec nepřipouští žádné z oněch tří stanovisek, jež usilují o jisté řešení a jsou spojovány s nadějemi.

Doklad takového nezájmu, který používá intelekt k vytvoření autonomní oblasti, kde lidské problémy nebudou formulovány politicky a kde nebude přicházet v počet problém tří stanovisek, najdeme i v emigrantském českém tisku.

Jaroslav Dresler v Tribuně píše:

„Jestliže spisovatel chce, aby jeho dílo bylo skutečně protikomunistické, musí použít pracovní metody, která se osvědčuje komunistům, musí výt s vlky. Zdá se však, že svět nespasí ani komunistická kultura a literatura, ani literatura a kultura programově protikomunistická. Buď bude kultura a literatura nezávislá a svobodná, anebo nebude vůbec. Co z toho vyplývá pro demokrata, který má v úmyslu demokracii hájit a prosazovat?“ — píše Jaroslav Dresler dále. „Především toto: Nebude tak domýšlivý, aby si myslel, že se metafyzika, filosofie, umění a morálka podřídí jemu a jeho zápasu s násilím, že se stanou jeho tanky, létajícími pevnostmi a atomovými pumami. Naopak: bude vědět, že tyto složky kultury, jsoucí z nejvyšších lidských hodnot a zastupující moudrost, krásu, dobro a sen, mají být spíše bráněny, než aby se staly zbraněmi. Nebudou ani jeho spojenci ve „svaté válce“. Neboť nejde o to, aby kultura byla mobilisována pro protikomunistickou frontu, nýbrž o to, aby byla bráněna před nesvobodou: komunistickou, protikomunistickou nebo jakoukoliv jinou.“

Mezi tato závěrečná slova Dreslerovy úvahy o kulturním neutralismu zalomila Tribuna, buď náhodou nebo nedomyšleností zprávu o sebevraždě Karla Teigehe, dogmatika surrealismu v Čechách, který přímo ztělesňoval svým nazíráním stanovisko neutralismu v umění, umění za každou cenu nezávislého a nezaangažovaného a zároveň ovšem i tragedii tohoto stanoviska s mnoha akty, jimž sebevražda je smutným epilogem.

Jeden z prvních aktů této tragedie se odehrál už před válkou, když většina umělecky potentních členů jeho skupiny své umění zaangažovala proti všem teoriím o nutnosti svobody a nezávislosti. Ať už to vzniklo z racionální úvahy nebo z naléhavosti problémů umě-

leckých, jisté je, že toto zaangažování, „vytí s vlky“, vydalo nemalé hodnoty. V té chvíli vyrostl Vladimír Holan, surrealista, na první stupně českého Parnassu, v té době vznikalo Halasovo „Torso naděje“ a své malířské umění zaangažovala, učinila tendenčním, jak známo, i paní Toyen, jedna z nejvěrnějších druhů Teigových. Podivuhodné poučení, poněvadž ukazuje velice názorně, že právě tak jako nelze umělecké rozhodování, uměleckou problematiku nutit, aby se zaangažovala, právě tak ji nelze nutit, aby zůstala nezaangažovaná a nezajímala se o politické dění ve jménu nějaké abstraktní svobody.

Umění a vůbec lidskou kulturu nelze, zdá se, učinit nezávislou na době a problémech lidského společenství, její vznik i její působnost souvisí zřejmě v mnohých, i když často velice složitých souvislostech se všemi (a tedy nejen estetickými) problémy lidského žití. Z kultury nelze udělat věž ze slonoviny, kam by se lidé mohli utíkat před ruchem těchto dní, pokoušet se přežít a vyhnout se volbě mezi lidskými otázkami v jejich politické metamorfóze. I zde je třeba dříve či později volit, má-li člověk chodit po této zemi a nemá-li končit v desperaci, v nihilismu, ztrátou vůle k životu anebo v blázinci, a nemá-li se mu po případě sebevražda stát vrcholným výrazem svobody, nezávislosti, neutralismu.

Tato desprace a nihilismus, neúcta ke všemu, co život poutá řádem a činí snesitelným lidskému společenství, nezájem na problémech tohoto řádu a na jejich řešení a konečně i nevíra a neúcta v jakékoliv formy mravnosti a v potřebu volit mezi mravným a nemravným, je arci obecným úkazem těchto dnů. Spoustu lidí nechávají chladnou problémy koncentračních táborů, otázky justice, otázky státní, ba je zajisté mnoho takových, které nevzrušuje Stalina these o nevyhnutelnosti války a nemají tedy nejmenší vůli hledat prostředky, jak se na tuto válku připravit nebo jak jí zabránit a jak učinit neplatnou leninsko-stalinskou thesi o její nevyhnutelnosti.

Tato indiferentní vrstva, která není ochotna zajímat se o veřejné otázky a volit své stanovisko k těmto otázkám, je ovšem vrstvou nestátotvornou a nebezpečnou především těm státním formám, jimž princip volby je vůbec prvním principem. Nebezpečnou je ovšem i státům totalitním, avšak daleko méně nežli dobří voják Švejk státu Rakousko-Uherskému, poněvadž Švejk dovedl, jak známo, rozžvýkat a spolknout dopis, když šlo o to, což je jistě jeden z četných a dojmavých důkazů, že Švejk

nebyl zcela indiferentní blbec, nýbrž člověk se smyslem pro civilní kuráž.

Vyrovnat se s tímto problémem lhostejnosti, nezájmu, indiferentnosti ve svém okolí je však zajisté jedním z nejsložitějších úkolů těch, kdož touží po řádu v obecných věcech člověkových a kdož cítí potřebu usilovat o spravedlnost. Patří to ke kardinálním problémům každého, komu leží na srdci otázky sociální i

etické a kdož věří, že v lidských schopnostech je rozlišovat mezi mravným a nemravným a že dokonce existuje povinnost rozlišovat, i když tato schopnost a povinnost nemusí vyplývat z výsledků matematické logiky. Řešit tento problém znamená arci v první řadě řešit otázku, jak probudit onu schopnost a povinnost rozlišovat mezi mravným a nemravným u těch, kdož se jí vědomě či nevědomě odříkají.

PAŘÍŽSKÉ POZNÁMKY - 1952

ŠTĚSTÍ. Viděl jsem po dlouhé době člověka, který vypadal šťastně. Stalo se to v 18.20 hodin, 3. ledna... Dostal se přece do přeplněného autobusu.

MAL DU SIECLE. Z romantické beznaděje (symbolisté psali velkým písmenem) „désespoir“ se stala civilní „nenaděje“ — „inespoir“. Čeština tu má svoji velikou možnost: říci „neděje“. Na této nepatrné změně se pracovalo jedno století. Od Kierkegaarda.

PODZEMNÍ DRAHA. Saroyan je podivuhodný. Opěvuje věci, které vlastně nemá rád. Aniž si všimnete. Jeden z mála spisovatelů, který si všímá podzemní dráhy nejen v souvislosti s dějem. Škoda, že neviděl nápis na jedné pařížské stanici: Sortie fermé. Východ uzavřen... A co teď?

SVĚTOVÝ NEDOSTATEK PAPIŘU. Prozatím soukromě, než se mě ujme některá z mezinárodních sociologických institucí, sbírám (nevyplněné) dotazníky. (Všechny, na př.: žádosti o visa do různých zemí, o členství v klubech, politických stranách, nadstranických stranách, žádosti o stipendia rozmanitého druhu, o naturalisaci, o prodloužení pobytu, o zaměstnání, o nemocenskou pojišťovnu, o pokoj v hotelu, atd.) Bude ovšem nutno založit co nejvážněji archiv na toto thema. Později museum. Pro dnešní i budoucí sociology. Chudák Nietzsche. Kam by došel se svým: „Neptám se, odkud přicházíš...“ Ve své soukromé sbírce mám již jeden čtyřicetiosmistránkový dotazník.

EMIGRACE. Učte se jazykům. Jsou užitečné. Nejzžitečnější z cizích jazyků je slovenština.

LASKA. Jacques byl už v posledním stadiu rakoviny odvezen do nemocnice. Hotel de Dieu v Paříži. Byl při vědomí, ale při jiném vědomí. Usmyslil si, že se chce oženit s Yvonne. Chtěli mu udělat poslední radost. Přivedli Yvonne v bílém, přivedli kněze, svědky, kolegy z kanceláře, družičku. Byla svatba v Hotel de Dieu, v sále s dvaceti lůžky, tedy s dvaceti nemocnými. Za dva dny zemřel. Yvonne byla již osm let jeho ženou.

HLEDÁNÍ ZTRACENÉHO ČASU. V Paříži není čas. Jí se třikrát déle než jinde. Vyměňují se zdvořilosti se sousedy, přáteli, nepřáteli, domovníkem, domovnicí, přítelkyně, pekařem, pošťákem. Je to demokracie zdvořilosti. Místo esejí se píše kursivky.

KLID. „Chtěla bych bydlet na lodi pod náměstím Concorde. Jenže v Paříži skáče mnoho lidí do Seiny. Rušili by mě,“ říkala jedna česká dívka. „Ale neskáčou s mostu u Concorde,“ těším ji, když o klid tolik stojí.

NEPOZORNOST. Od té chvíle, co příliš neposlouchal, co se říká, všichni jej shledávali velmi příjemným.

TRAGEDIE VZDĚLANCŮ. Všechno špatně dopadne. Aby něco dobře dopadlo, na to je Bůh přece příliš filosoficky vzdělán.

Z DOPISU. Chybiš mi, protože s Tebou člověk mohl být dále samotný, a přece zůstal s Tebou. To na světě málokdo umí. Všichni tě chtějí spolknout a pak více či méně vlašně vyplivnout.

KUPUJEME ČESKÉ A SLOVENSKÉ KNIHY A ČASOPISY

*klasiky, díla náboženská, hospodářská, historická, beletrii, starší
i novou poesii. V Německu platíme markami, v ostatní cizině
dolary. Podrobné nabídky s udáním požadované ceny na*

REDAKCI SKUTEČNOSTI, MÜNCHEN,
POSTAMT 62, SCHLISSFACH 6, U. S. ZONE, GERMANY.

UPOZORŇUJEME ČTENÁŘE V AUSTRALII, že výhradním zástupcem Sku-
tečnosti pro

AUSTRALII, TASMANII A NOVÝ ZÉLAND je

*JAN E. VŘEČONKA, Czechoslovak Bookseller, 24, Musgrave Street,
Mosman — Sydney, N.S.W.*

Veškerou korespondenci a předplatné řiďte nyní pouze na jeho adresu.

Adresa našeho KANADSKÉHO ZASTUPCE je nyní:

MIRKO JANEČEK, 27, Keele Street, Toronto 9, Ont.

Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci,

V posledních několika měsících se značně zvýšily tiskařské náklady. Prosíme čtenáře, aby včas vyrovnali předplatné. Nebudeme nadále moci posílat Skutečnost čtenářům, kteří dosud neuhradili předplatné za rok 1951 a neohlásili se administraci. Připomínáme těm čtenářům, kteří předplatili celý rok 1951, že platnost jejich předplatného končí březnem t. r.

KONCEM BŘEZNA T. R. VYSLO, VE SPOLUPRÁCI S MLADÝMI NĚMEC-
KÝMI DEMOKRATY, ČTVRTÉ ČÍSLO NĚMECKÉ MUTACE

DEMOCRATIA MILITANTS

(56 stran, fototisk.)

Z OBSAHU UVADÍME:

Zur Methodik der demokratischen Intervention (Belák),
Gedichte von Wolfgang Weyrauch, Marginalien zu einer
Geschichtsbetrachtung (Widmaier), George Orwell (Demetz),
Perspektiven der demokratischen Intervention (Belák-
David), Voraussetzungen der osteuropäischen Erneuerung
(Pratt), Die Hochschule (Stiller), Mitteleuropa and der Föderalismus (Čerych), Zur Typologie des neuen deutschen
Romans (Widmaier), atd.

Referáty o časopisu *DEMOCRATIA MILITANTS* nedávno vysílal jihoněmecký
a pařížský rozhlas. Ukázková čísla zdarma. Zájemci necht' napíší na adresu:

**Democratia Militants, Schliessfach 6, Postamt 62, Muenchen
Germany, US Zone.**

The Fund for Intellectual Freedom.

One way to help writers, banished from their hopes, their cultures, their professions, is to give them money. This is necessary for they must eat, be clothed and sheltered. But living to the writer is not only a matter of these necessities and, indeed, he may be dying as a writer even while his material needs are met. A writer — whether journalist or poet, dramatist or novelist — needs to be significantly working, somehow reaching an audience; he needs to be published.

There are writers in all the western European cities who are cut off, who are, so to speak, gagged, silenced. They are Poles, Czechs, Roumanians, Hungarians. They are not merely people who say and wish they were writers, they are professionals. They need to be read. They especially need to be read in their own language by their own countrymen. As they are silenced so a part of their culture, of Europa's culture, is silenced.

The Fund for Intellectual Freedom, created by John Dos Passos, Aldous Huxley, Arthur Koestler, James Farrell and Graham Greene to extend help to writers, has a program to publish fiction, poetry, non-fiction whenever there is material that warrants publication. These publications are in the author's language and are circulated through his national committee, cultural circle and newspapers.

"*HORŤKA VODA*" by Jan Tumlíř is the first publication of the Fund for Intellectual Freedom in the Czech language.

ORDER YOUR COPY NOW AT

Interpress Ltd., 147 Argyle Road, London, W.73.